

LIVSKUNSKAP I LÄRAR- UTBILDNINGEN?

Jag har aldrig stött på en kurs, en inriktning eller en specialisering i lärarutbildningen i Göteborg som bär namnet livskunskap, inte i Lärarprogrammet 2001 (LP01) och inte heller i de fyra lärarprogram som startade hösten 2011 (LP11). Att livskunskap inte finns som ett formellt framtaget ämne i skolan kan vara en av orsakerna till att livskunskap inte finns som ett ämne eller kursnamn i lärarutbildningen. Dock är det inte alls säkert att det enbart beror på detta. Att begreppet livskunskap inte används som ämnes- eller kursnamn betyder emellertid inte att livskunskapsinnehåll inte har kommit in i lärarutbildningen. I lärarutbildningen finns sedan länge en del som alla studenter behöver läsa, nämligen det Allmänna Utbildningsområdet i LP01 (AUO, 90 hp) och den utbildningsvetenskapliga kärnan i LP11 (60 hp). I denna del har livsfrågor, värdegrund, etik, moral, sex- och samlevnadsfrågor samt makt, sociala relationer, konflikthantering och ledarskap fått en naturlig plats. Jag har kollegor som anses vara experter, forskare eller i övrigt kompetenta inom dessa områden.

Livskunskap - ett flertal ämnen

Det finns ett flertal anledningar till att begreppet livskunskap inte flitigt används inom lärarutbildningen. En anledning ligger i svaret på frågan Vad är egentligen Livskunskap? I antologierna *Livskunskap på schemat: Om skolan, riksdagen och lusten att berätta* (Sevéus, 2010) och *Livskunskap i skolan: Röster från klassrum och samhälle* (Sevéus & Terjestam, 2011) framkommer det att livskunskap innehåller många olika kunskapsområden. Varje område som behandlas i dessa antologier, till exempel värdegrund, konflikthantering, mobbning, sociala relationer och etik, anses inom akademien vara akademiska forskningsfält där forskare har formulerat de frågor,

teoribildningar, centrala begrepp och fokus som de anser viktiga. Dessutom är alla de ovan nämnda forskningsfälten tvärvetenskapliga. Det innebär att forskare med olika bakgrund, och därmed olika teoribildningar och forskningssubjekt, deltar i att formulera och skapa forskningsfältets innehåll. Enligt Camilla Löf, som skrev doktorsavhandlingen *Med livet på schemat. Om skolämnet livskunskap och den riskfyllda barndomen* (Löf, 2011), ger det en missvisande bild att kalla livskunskap för ett ämne (s. 14). Alltså, utgår jag från att livskunskap innehåller ett flertal ämnen.

Begreppet livskunskap i styrdokument

Den andra anledningen till att begreppet livskunskap sällan används inom lärarutbildningen är att begreppet inte förekommer i de styrdokument som skrivits av såväl Högskoleverket som Skolverket där andra begrepp istället används. Innehållet och upplägget i den nuvarande lärarutbildningen styrs i stor utsträckning av Högskoleverkets examensbeskrivningar och den föregående propositionen från regeringen, *Bäst i Klassen – en ny lärarutbildning* (prop. 2009/10:89, 11 februari 2010). Enligt propositionen bör den utbildningsvetenskapliga kärnan innehålla ”jämförbarhet”, ”hållbar utveckling och sex- och samlevnad” samt ”generella kunskaper om de övriga områden som skolans värdegrund, så som den definieras i läroplanerna för skolväsendet, omfattar.” (s. 37)

Utredaren har föreslagit att ett antal områden bör ingå i den utbildningsvetenskapliga kärnan. Ett av dessa områden har fått namnet sociala relationer, konflikthantering och ledarskap, och det är den terminologi som används i lärandemålen i examensbeskrivningarna för alla fyra lärarexamina (förskollärarexamen, grundlärarexamen, ämneslärarexamen, yrkeslärarexamen) och följaktligen som ett kursnamn vid ett flertal lärosäten, dock inte alla. I de olika läroplanerna används begrepp som värdegrund, alla människors lika värde, jämförbarhet, ingen skall i skolan utsättas för diskriminering samt tendenser till trakasserier och kränkande behandling skall aktivt motverkas.

Att utveckla ett förhållningssätt

Kan livskunskap bli ett ämne i lärarutbildningen när våra skolmyndigheter vill att arbetet med livsfrågor handlar om ett förhållnings-

sätt? I Skolverkets rapport *Förskolans och skolans värdegrund – förhållningssätt, verktyg och metoder* (2011b, s. 8) anges att ”Arbetet med värdegrunden handlar i praktiken främst om att utveckla ett förhållningssätt. Förhållningssättet ska bygga på grundläggande demokratiska värderingar och genomsyra den pedagogiska vardagen såväl i undervisningen som i alla formella och informella möten och aktiviteter.”

Som jag tolkar texten innebär det att även varje lärarutbildare ska utveckla ett förhållningssätt. Som lärarutbildare kan jag inte bara prata om värdegrund, alla människors lika värde, likabehandling, jämställdhet, grundläggande demokratiska värderingar etc utan jag behöver med omsorg se till att det jag gör i min undervisning och i mina formella och informella möten med lärarstudenter och kollegor stämmer överens med ett sådant förhållningssätt – en process som kräver reflektion och ökad medvetenhet.

Frågor som är relevanta att ställa är till exempel följande:

- Stämmer mina arbetsformer överens med de grundläggande demokratiska värderingarna?
- Är det fortfarande möjligt att använda en överföringspedagogik?
- Stämmer mina arbetsformer överens med de lärande-teorier som är aktuella?
- Hur skapar jag möjligheter för lärarstudenter att vara delaktiga och aktiva?
- Kan jag verkligen värdesätta studenter som sitter tysta och lyssnande på en stol i en föreläsningssal när mitt mål är att alla ska vara aktiva?
- Vilka normer och värderingar finns att upptäcka i vad jag gör?
- Särbehandlas någon?

Ett mångfacetterat kunskapsområde

Är kanske en av farhågorna att Livskunskap kan tolkas som ett program istället för ett mångfacetterat kunskapsområde som utformas på vetenskapliga grunder och utifrån beprövade erfarenheter? I den senaste *Utvärdering av metoder mot mobbning* (Skolverket, 2011a) anger Skolverket tydligt i sina slutsatser att inte något program mot mobbning i sin helhet rekommenderas och att framgångsrika och icke-framgångsrika insatser har blivit fokus i utvärderingen. Inom

ramarna för detta kapitel anser jag inte att en kritisk diskussion kring denna utvärdering ryms, men jag vill uppmärksamma läsaren på att rapportens slutsats påverkar diskursen kring hur vi bör arbeta med värdegrund och likabehandling i teori och praktik för allas lika värde, konstruktiv konflikthantering och mot alla former av diskriminering, trakasserier och kränkande behandling.

Som en parentes vill jag nämna att lagtexterna använder det vedertagna begreppet kränkande behandling. Forskarna Wrethander, Holm och Hägglund (Skolverket, 2002, *Kränkande handlingar och informella miljöer*) bestämde sig för att använda uttrycket kränkande handling och handlingar i den undersökning de genomförde för Skolverket med argumentation att ”kränkande handling och handlingar” innefattar både aktörer och miljöer, både personer och de sammanhang där de agerar. Det har blivit viktigt att lärarutbildare, lärarstudenter och yrkesverksamma lärare inte fastnar i värdegrund, konflikthantering, mobbning, likabehandling etc, som om det vore en metodfråga. I stället för att lära sig enkla procedurer behöver de fördjupad förståelse därför att detta arbete är en del av lärande och fostran.

Skolverkets nationella utbildningsinsatser

Under de senaste åren har vi sett ett flertal nationella utbildningsinsatser från Skolverket för att stödja pågående arbete med jämställdhet, värdegrund, anti-mobbning och sex- och samlevnad i förskola och skola. År 2008 startade högskolekursen *Mobbning, kränkande behandling och diskriminering – skolpraktik och forskningsperspektiv* (10 hp), en nationell kurs som genomfördes under en treårsperiod vid tio lärosäten (2008-2010).

Samma år, 2008, fick Skolverket ett jämställdhetsuppdrag vilket förnyades under 2012. Det gjorde att högskolekursen *Sex- och samlevnadsundervisning – skolpraktik och forskningsperspektiv* (7,5 hp) utvecklades och under 2012 genomförts vid ett flertal lärosäten. Kursens övergripande syfte är att bidra till att skapa en likvärdig undervisning i sexualitet och samlevnad på grund- och gymnasieskolor. Teorier kring, och synsätt på, kön och sexualitet med relevans för undervisningen i sexualitet och samlevnad presenteras och diskuteras.

Utifrån slutsatser från studier som är utförda på uppdrag av Skolverket (2009a, 2009b, 2009c, 2011a och 2011b) och erfarenheter från utbildningsinsatser fick Skolverket ett nytt regeringsuppdrag, nämligen att genomföra en nationell utbildning som syftar till att stärka värdegrundsarbetet och arbetet mot diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. En ny högskolekurs utvecklades och fick namnet *Värdegrund och likabehandling i teori och praktik* (7,5 hp). Kursen har genomförts vid 14 lärosäten under 2012. Cirka 125 skolor/förskolor deltar i denna nationella utbildning. En ny omgång planeras för 2013.

Termer som understryks i denna utbildning är

- hela-skolan-koncept (dvs att alla aktörer inklusive rektor/förskolechef ska vara delaktiga)
- ett normkritiskt perspektiv
- främja likabehandling
- ökad förståelse för att identifiera riskfaktorer
- förhållningssätt
- att sätta igång ett förändringsarbete.

För att kunna delta i kursen *Värdegrund och likabehandling i teori och praktik* kräver Skolverket att rektor/förskolechef ska anmäla sin verksamhet och välja ut några medarbetare som ska gå hela kursen. Några rektorer och förskolechefer har valt att själva delta i kursen. Kursen består av sju kurstillfällen och syftar till att sätta igång ett förändringsarbete. Kurstillfälle ett och sju (första och sista) riktar sig till samtliga rektorer, förskolechefer och kursdeltagare. Vid kurstillfälle tre lämnar utbildare från olika lärosäten sin arbetsplats och besöker under fyra timmar kursdeltagarna, rektorerna/förskolecheferna och all personal på sina respektive skolor/förskolor. Det övergripande syftet med skol-/förskolebesöken är att bidra till att hos personalen förankra förändringsarbetet med värdegrund och likabehandling. Vid kurstillfälle fem träffar kursdeltagarna sin personalgrupp utan besök från högskola/universitet för att fortsätta med arbetet. Vid kurstillfälle två, fyra och sex deltar enbart kursdeltagarna. Under kursens gång utvecklar kursdeltagarna en medvetenhet om de normer och värderingar som finns i verksamheten och på vilket sätt de styr

denna. Dessutom kartlägger de risker för diskriminering, trakasserier och kränkande behandling och utvecklar ett förändringsarbete.

Att det är viktigt att förbereda barn och elever för ett framgångsrikt deltagande och interagerande i komplexa sociala system verkar vara självklart bland lärarutbildare, lärarstudenter och yrkesverksamma lärare. Bland andra skriver Persson och Tallberg Broman i en artikel att ”De yrkesverksamma skildrar, oberoende av den kontext de arbetar i, att yrkena förändrats mot sociala dimensioner och mot en breddning av uppgifterna. Det sociala ansvaret har ökat, både för förskolläraren och för grundskolläraren.” (Persson & Tallberg Broman, 2002, s. 273.)

I kommande del av denna text kommer jag inte att argumentera för hur vi kan föra in livskunskap som en ny terminologi i lärarutbildningen, utan mitt fokus ligger helt på att synliggöra i vilka delar av lärarutbildningen livskunskapens innehåll finns.

Vad finns i lärarutbildningen som har med livskunskap att göra?

Lärarutbildningen LP01

Som jag nämnt tidigare i detta kapitel har det Allmänna Utbildningsområdet (AUO, 90 hp) i LP01 varit den naturliga platsen för värdegrund, etik, moral, makt, sociala relationer, konflikthantering och ledarskap. Även om lärarstudenter i ett flertal undersökningar och utvärderingar har angett att de anser att de har fått för lite av detta (Hagbok, 2005; Lärarförbundet, 2005; Lärarnas Riksförbund och Lärarförbundet, 2006) finns livskunskapsinnehåll att identifiera som kursinnehåll och lärandemål i kursplanerna för AUO på lärarutbildningen.

Allmänna Utbildningsområdet 1

Låt oss ta en titt i kursplanerna för det långa lärarprogrammet vid Göteborgs universitet (vid många lärosäten finns också det korta lärarprogrammet för studenter som redan har läst ett eller två ämnen). Lärarstudenter, som startade sin lärarutbildning mellan 2001 och 2011 (LP01) i Göteborg, började sin utbildning med kursen *Lärandets villkor och process: ur den lärandes perspektiv* (en 15 hp kurs), den första kursen inom AUO-1 (som totalt består av två kurser om

vardera 15 hp). Våren 2011 var det sista gången denna kurs gavs. 294 och Två av kursens teman är intressanta att nämna. Den första är *Lärande, etik och värden*, där filosofiska begrepp som etiska värden och normer behandlas samt innebörder, motsägelser och tolkning av de etiska värdena i läroplaner och internationella deklARATIONER. Den andra är *Mångfaldens betydelse och möjligheter i lärandeprocessen*. Under detta tema behandlas de lärandes olikheter som en förutsättning för lärandet. Begrepp som normalitet, avvikelser, integration och segregation diskuteras.

I den sista versionen av kursplanen (den sista revideringen av kursplanen genomfördes under hösten 2010) för *Lärandets villkor och process ur den lärandes perspektiv* fanns två lärandemål som jag kan koppla till förmågor som tillhör livskunskapens innehåll: Efter avslutad kurs skall studenten kunna

1. argumentera kring etiska värden ur den lärandes perspektiv för att kunna tillvarata människors olikhet i det pedagogiska arbetet, och
2. anlägga ett gruppteoretiskt perspektiv på konflikthantering.

I den andra kursen i AUO-1 fanns också ett lärandemål som är intressant att nämna. Efter avslutad kurs förväntades studenter visa att de kunde förhålla sig till de etiska frågor och de demokratiska processer som är kopplade till människan och människors bidrag till ett hållbart samhälle.

Allmänna Utbildningsområdet 2 och 3

I del II av det Allmänna Utbildningsområdet, AUO-2, ingår kursen *Lärandets villkor och process: ur sociala och samhälleliga perspektiv* (15 hp), där fokus läggs på maktrelationer, delaktighet och utslagning. Särskilt uppmärksammas mekanismer kring kränkning och förtryck bland såväl barn som vuxna. Dessutom belyses kommunikativa, didaktiska och etiska dimensioner av lärares ledarroll. Inslag kring konflikthantering finns i form av en föreläsning och en workshop, och mobbning belyses i en annan föreläsning och ett av seminarierna. Även i del III av det Allmänna Utbildningsområdet, AUO-3, finns spår av etik och konflikthantering, speciellt i kursen *Lärandets villkor och process: ur ett samspeleperspektiv* (15 hp kurs).

En lärarutbildare som arbetar i ett flertal kurser inom det Allmänna Utbildningsområdet, eller som arbetat med utvecklingen av kurserna, har vetskap om att teman som värdegrund, etik, makt, kränkande behandling och konflikthantering gått som en röd tråd genom utbildningen. Lärarstudenter har vid ett flertal tillfälle uttryckt att de upplevde enstaka föreläsningar, seminarier och workshops som innehåller rollspel som fragmentariska; det skedde ingen fördjupning. Lärarstudenter som letar efter fördjupning behöver läsa fristående kurser.

Lärarstudenter, särskilt ämneslärarstudenter, som började sin utbildning före Bolognaiseringen 2007¹ kunde planera sin utbildning så att de skrev sitt examensarbete i ett av sina ämnen (och alltså inte i AUO-3), och de kunde därmed välja kursen *Att möta konflikter* (15 hp) att avsluta sin utbildning med.

Lärarprogrammet 01 består av tre delar. Det allmänna utbildningsområdet (90 hp), inriktningar och specialisering. En inriktning omfattar mellan 40 och 60 högskolepoäng och svarar mot det område lärarstudenten i framtiden vill arbeta med. I en specialisering fördjupar och kompletterar studenterna de kunskaper de redan har inhämtat. För lärarstudenter som utbildade sig till gymnasielärare på Barn- och Fritidsprogrammet var inriktningen Pedagogik, kommunikation och ledarskap obligatorisk. Syftet var att utbilda gymnasielärare för de kurser som ger gymnasieelever kompetens för arbete och vidare studier inom pedagogiska och sociala yrkesområden samt fritidssektorn. I denna inriktning fick studenterna fördjupa sig i bland annat konflikthantering, mobbning, pedagogiskt ledarskap, värdegrund och grupprocesser.

Konflikthantering i lärarutbildningen

Under många år har lärarutbildare och forskare som arbetar inom ämnesområdet konflikthantering, samt yrkesverksamma lärare och lärarstudenter, efterfrågat grundläggande kunskaper om konflikthantering i lärarutbildning och lärarfortbildning. Jag har ett stort intresse

¹ Som ett resultat av en rad möten mellan flertalet europeiska ministrar för högre utbildning skapades det som kom att kallas för Bolognaprocessen. Syftet var i första hand att samordna den högre utbildningen i 47 europeiska stater.

för konfliktsituationer och konflikthantering i skolan, bland annat för att många aktörer i skolan fortfarande blundar för konfliktsituationer utifrån en osäkerhet om vad de ska göra. Många konflikter upptäcks därför inte förrän de har blivit destruktiva. Jag anser att det är viktigt att barn/elever och vuxna i skolan lär sig att hantera konflikter konstruktivt.

En annan anledning till mitt intresse är att jag anser att hantering av konfliktsituationer ingår i skolans uppdrag. Det finns många sektioner skrivna i styrdokument, som förmedlar bildningsuppdrag, som utgår från att kunskap och fostran går hand i hand. Avståndet mellan å ena sidan forskare och experter i konflikthantering och å andra sidan lärarutbildare och aktörer i skolan beträffande förståelse av konfliktsituationer är fortfarande stort. Enligt forskare och experter är konfliktsituationer neutrala, mångfacetterade, oundvikliga lärandesituationer och potentiellt värdefulla för utveckling. Utan utbildning ser lärarutbildare och aktörer i skolan ofta bara den negativa och destruktiva sidan av konflikter (Olsson, 2012).

År 2004 nådde vikten av att få utveckla kunskap och förmågor kring konflikthantering riksdagsledamöterna och i mars 2005 antog den svenska riksdagen en proposition som innehöll en skrivning om att konflikthantering skulle ingå som ett obligatoriskt moment i all lärarutbildning.

I utbildningsutskottets betänkande, UbU4, står: ”Mobbning är ett oacceptabelt beteende som i skrämmande stor utsträckning förekommer i skolan. För att förverkliga intentionerna i skollagen och läroplanerna behöver lärare få bättre verktyg och möjlighet att utveckla sina kunskaper när det gäller konflikthantering.” Betänkandet avslutas med: ”Kunskaper om mobbning och konflikthantering bör anges i examensordningen som ett av målen för lärarexamen.”

Efter riksdagsbeslutet lades en begränsande formulering in i examensordningen: att lärarstudenten ska ”visa förmåga att förmedla, förankra och tillämpa gällande regelverk som syftar till att motverka diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever”.

I denna begränsande formulering försvann begreppet konflikthantering.

Vid konferenserna i *Nätverket för konflikthantering i lärarutbildningen* (Härnösand 2008, Stockholm 2009) konstaterade företrädare för elva lärarutbildningar att den utbildning i konflikthantering som idag riktar sig till alla lärarstudenter i lärarutbildningen 2001 ännu är fragmentarisk och förekommer i alltför ringa omfattning.

Lärarutbildningen LP11

Det var inte förrän den nya examensordningen skrevs för de fyra nya lärarexamina under 2010 som temat sociala relationer, konflikthantering och ledarskap blev markerat som ett av åtta teman i den utbildningsvetenskapliga kärnan av lärarnas utbildning. Kopplat till temat formulerades lärandemål. Till exempel står följande ur examensordningen för förskolläraryxamen (SFS 2010:541, s 4):

Kunskap och förståelse

För förskolläraryxamen ska studenten

-
- visa kunskap om och förståelse för sociala relationer, konflikthantering och ledarskap
-

Färdigheter och förmågor

För förskolläraryxamen ska studenten

-
- visa förmåga att kommunicera och förankra förskolans värdegrund, inbegripet de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingarna,
- visa förmåga att förebygga och motverka diskriminering och annan kränkande behandling av barn,
- visa förmåga att beakta, kommunicera och förankra ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv i den pedagogiska verksamheten,
- visa kommunikativ förmåga i lyssnande, talande och skrivande till stöd för den pedagogiska verksamheten

Värderingsförmåga och förhållningssätt

För förskolläraryxamen ska studenten

- visa självkänedom och empatisk förmåga,
-

Motsvarande skrivningar finns i samma dokument, SFS 2010:541 för grundläraresexamen (ss. 11-15), ämnesläraresexamen (ss. 8-11) och yrkesläraresexamen (ss 6-7).

De fyra nya lärarutbildningsprogrammen (förskolelärare, grundskolelärare, ämneslärare, yrkeslärarprogram) startade höstterminen 2011. Ett flertal svenska högskolor och universitet har genomfört sin första omgång av den kurs som innehåller temat sociala relationer, konflikthantering och ledarskap. Det betyder att högskolorna och universiteten som genomförde en kurs med detta innehåll under hösten 2011 (bl.a. ämneslärarprogrammet vid Göteborgs universitet och samtliga fyra lärarprogrammen vid Umeå universitet), valde att placera kursen den första terminen av utbildningen. Ämneslärarstudenterna i Göteborg hade redan bekantat sig med värdegrundsbegrepp på en tidigare kurs.

Jag skulle gärna vilja kartlägga när i tid de olika lärarutbildningsprogrammen i Sverige planerat att för sina lärarstudenter presentera och diskutera ämnena värdegrund, etik, sex- och samlevnadsfrågor, barns rättigheter, grundläggande demokratiska värderingar, sociala relationer, konflikthantering och ledarskap men har förstått att det är mycket olika för olika program och vid olika lärosäten. Vissa kurser ges termin 2, andra termin 4 eller 5.

En fördel med att lägga innehållet i konflikthantering tidigt i utbildningen är att studenter har möjligheter att iaktta konfliktsituationer i förskolans och skolans verklighet samt att pröva de nya kunskaperna. Efter en verksamhetsförlagd utbildningsperiod finns det möjligheter att reflektera över sina erfarenheter och fylla på med fördjupad kunskap. Det är viktigt att diskutera hur många högskolepoäng som ska avsättas för ämnena värdegrund, etik, sex- och samlevnadsfrågor, barns rättigheter, grundläggande demokratiska värderingar, sociala relationer, konflikthantering och ledarskap. Vi vill att studenter förstår att de ämnena utgör centrala delar av deras lärarutbildning.

Den nya lärarutbildningen – hopp och utmaning

I detta kapitel har jag endast tagit upp delar som ingår i livskunskap. Det är delar som på ett avgörande vis påverkar hur barn och elever samt vuxna i skolan mår. Lärarutbildningen kan avsevärt förbättras inom de här områdena, och hopp står till genomförandet av den nya lärarutbildningen. Vilket blir innehållet? Hur kommer fördelningen mellan teori och praktik att se ut? Kommer studenterna att få kunskap, insikter och verktyg, och utveckla förmågor så att de blir väl förberedda för sitt yrke som är betydelsefullt för individer och samhälle? Kommer lärarutbildarna att få tillräcklig utbildning och kompetens? Införande av temat sociala relationer, konflikthantering och ledarskap är en bra början, men det gäller att se till att det blir en reell och hållbar förändring!

Referenser

- Hagbok, M. Action report: Constructive conflict management in all Swedish teachers training. *Journal of Peace Education*. 2005; 2(2):212-13.
- Läraryrket. *Undersökning rörande konflikthantering och studiero i grundskolan respektive gymnasieskolan mars-april 2005*. Exquiro Market research; 2005.
- Lärarnas riksförbund och Läraryrket. *En rapport om lärarstudenternas åsikter om lärarutbildningen*; 2006.
- Löf, C. *Med livet på schemat. Om skolämnet livskunskap och den riskfyllda barndomen*. Doktorsavhandling. Malmö Studies in Educational Science. 2011;59.
- Olsson, E. *Conceptualizing conflict. An exploration of ideas employed by teacher educators at Gothenburg University*. Final assignment, master course Research Environments at the International Master Program in Educational Research, Gothenburg University (opublicerat manuskript); 2012.
- Persson, S. & Tallberg Broman, I. Det är ju ett annat jobb. Förskollärare, grundskollärare och lärarstuderande om professionell identitet i konflikt och förändring. *Pedagogisk Forskning i Sverige*. 2002;7(4):257-278.

- Prop. 2009/10:89 *Bäst i klassen - en ny lärarutbildning*. Tillgänglig på Internet:
<http://www.sweden.gov.se/sb/d/12489/a/139330> (använd 2 oktober 2012.)
- Sevéus, V. *Livskunskap på schemat: om skolan, riksdagen och lusten att berätta*. Stockholm: Sevéus; 2010.
- Sevéus, V. & Terjestam, Y. (Red.) *Livskunskap i skolan: röster från klassrum och samhälle*. Stockholm: Sevéus, Stiftelsen Ekskäret; 2011.
- SFS 2010:541 Svensk författningssamling. Förordning om ändring i högskoleförordningen (1993:100); utfärdad 12 maj 2010. (Sökning på Google: SFS 2010:541.)
- Skolverket. *Kränkande handlingar och informella miljöer. Elevperspektiv på skolans miljöer och sociala klimat*. Stockholm: Skolverket; 2002.
- Skolverket. *På tal om mobbning – och det som görs*. Kunskapsöversikt. Stockholm: Skolverket; 2009a.
- Skolverket. *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier*. Stockholm: Skolverket; 2009b.
- Skolverket. *Barn- och elevskyddslagen i praktiken*. Stockholm: Skolverket; 2009c.
- Skolverket. *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Rapport 353. Stockholm: Skolverket; 2011a.
- Skolverket. *Förskolans och skolans värdegrund – förhållningssätt, verktyg och metoder*. Stockholm: Skolverket; 2011b.
- SOU Statens offentliga utredningar, 2008:109 En hållbar lärarutbildning (HUT07). Utbildningsdepartementet Tillgänglig på

Internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/10005/a/116737> (använd 2 oktober 2012).

Litteratur för fortsatt läsning

- Bickmore, K. Policies and programming for safer schools: Are “Antibullying” approaches impeding education for peacebuilding? *Educational Policy*. 2010. (ss 1-40.)
- Elmeroth, E. (Red.) *Normkritiska perspektiv i skolan*. Lund: Studentlitteratur; 2012.
- Frånberg, G.-M. & Wrethander, M. *Mobbning: En social konstruktion?* Lund: Studentlitteratur; 2011.
- Granström, K. Olika förklaringar till mobbning i Thors. (Red.) *Utstött – en bok om mobbning* (ss 47-56). Stockholm: Lärarförbundet; 2007.
- Grundelius, E. *Helt överens. Handbok i hållbar kommunikation*. Uppsala: Uppsala Publishing House; 2009.
- Grünbaum, A. & Lepp, M. *DRACON i skolan. Drama, konflikthantering och medling*. Lund: Studentlitteratur; 2005.
- Grünbaum, A. *Lika och unika. Dramapedagogik om minoriteter*. Göteborg: Daidalos; 2005.
- Hakvoort, I. & Friberg, B. (Red. och förf.) *Konflikthantering i professionellt lärarskap*. Malmö: Gleerups; 2011 och 2:a uppl. 2012.
- Kolfjord, I. *Konflikthantering i skolan: kamratmedling framför nolltolerans*. Malmö: Bokbox; 2009.
- Lenz-Taguchi, H., Bodén, L. & Ohrlander, K. (Red.) *En rosa pedagogik; Jämställdhetspedagogiska utmaningar*. Stockholm: Liber; 2011.

- Lundström, A. *Lärare och konflikthantering. En undersökande studie ur ett könsperspektiv*. Licentiatarbete, Umeå universitet; 2008.
- Marklund, L. *Skolmedling i teori och praktik*. Licentiatarbete, Uppsala universitet; 2007.
- Olsson, E. *Playing with fire: Empowerment and conflict transformation via educational drama*. Master's thesis in Global Studies, Gothenburg University; 2011.
- Patfoort, P. *I want, you don't want. Nonviolence education*. Freeport: Cobblesmith; 2001.
- Utas Carlsson, K. & Rosenberg Kimblad, A. *Hantera konflikter och förebygg våld: Förhållningssätt och färdigheter. Teori och praktik i skola och fritidshem*. Jonstorp: KSA; 2011.